

MICHAEL OAKESHOTT

1948-AS LEVÉLVÁLTÁSA KARL POPPERREL

A LEVELEK¹

Michael Oakeshott levele

Gonville and Caius College, Cambridge
1948. január 28.

Kedves Popperem,

Köszönettel vettem a *Hibbert Journal*-ben megjelent cikkét.² Hallottam róla, és már előtte is próbáltam megszerezni.

Ahogy feltételezheti, mindaz, amit az utópizmusról mond, szívem szerint való, és teljesen egyetértek vele. De bocsássa meg, ha érvelése második részével kapcsolatban van mondanivalóm.

Először is, amikor én a racionalizmus ellen érvelek,³ akkor nem a ráció ellen szólok. Az én értelmezésben a racionalizmus, egyebek mellett, nagyon is ésszerűtlen. Hogy a rációnak helye van a politikában, egyáltalán nem kétlem, de én racionalizmuson azt a tant értem, mely szerint semmi másnak nincs helye a politikában – és ez eléggé elterjedt álláspont.

Másodszor, míg az utópizmus az ész nagy ellensége, ugyancsak az ellenségei közé sorolom az utópizmus azon módosult formáját, amely egy adott pillanatban a társadalom egy adott problémáját – mondjuk a munkanélküliség ügyét, melyről úgy véli, hogy épp most ez a végérvényesen megoldandó feladat – kiragadja, és kész az egész társadalmat fölforgatni azért, hogy ezt az egy problémát orvosolja. Én úgy vélem, a politikában soha nincs olyan gond, amit végérvényesen meg lehetne oldani, és egyetlen problémát sem szabad aránytalanul felnagyítani, mert ez azzal jár, hogy háttérbe szorítja a politika igazi feladatát, mely a társa-

¹ A levelek kéziratát a Hoover Institute Archives őrzi. A magyar fordítás az Efraim Podolsik által közzétett szöveg alapján készült, mely megjelent a Michael Oakeshott Association honlapján. A magyar megjelentetéshez hozzájárult Melitta Mew, a Popper copyright tulajdonosa. Ugyancsak hozzájárult a közléshez az LSE Library, British Library of Political and Economic Science, amely az Oakeshott-archivumot őrzi. A fordító köszönetet mond Leslie Marshnak a jogok tisztázásához nyújtott segítségéért, Efraim Podolsiknak hasznos segítségéért (a fordítás és a kommentár az általa írt lábjegyzetekre is támaszkodhatott), és a Michael Oakeshott Társaságnak, valamint a Mensának az inspirációért.

² Karl R. POPPER: *Utopia and Violence*, *Hibbert Journal* 16 (2), 1948. január, 109–116.

³ Vö. Michael OAKESHOTT: *Rationalism in Politics*, *Cambridge Journal* 1 (2), 1947. november, 81–98, 1 (3), 1947. december, 145–157. Magyarul: *Racionalizmus a politikában*, szerk. és előszó Molnár Attila Károly, Új Mandátum, Budapest, 2001, 123–152.

dalom egészének és minden részletének koherens és stabil, mindazonáltal progresszív megőrzése lenne. És úgy gondolom, az Ön igazi racionalizmusa bizony hajlamos egyéni problémák aránytalan kezelésére.

Harmadszor, úgy tűnik nekem, hogy Ön, az igazi racionalizmus szellemétől áthatva, feldarabolja a politikai életet a politikai cselekvés atomjaira, és olybá veszi, mintha a politika dolga egy sor probléma helyes és ésszerű megoldása lenne. De a politikai élet csak akkor szűkül le ennyire, ha ideológiák kormányozzák; normálisan, például a 19. században, nem ez volt a helyzet. Az egyén erkölcsi élete nem pusztán egy sor értelmesebb cselekvés végrehajtásából áll, sokkal inkább bizonyos viselkedési szokások szerint való élés, amelyet persze elkülönült cselekedetekre bonthatunk, de amely magától csak kivételes alkalmakkor látszik ilyen elkülönült cselekedetek egymásutánjának.

Negyedszer, amikor azt állítja, hogy az igazi racionalista felismeri, hogy tudásunk legjavát másoknak köszönhetjük, Ön olyasmit tulajdonít neki, amivel pedig nem rendelkezik. Lehet, hogy racionalistánk tudja, valamivel tartozik másoknak, de viselkedésének racionalitása soha nem ettől a belátástól függ, sokkal inkább saját ítéletétől arra vonatkozólag, hogy amit másoktól kapott, értelmesnek tűnik-e – vagyis, maga magából indul ki, és gondolatmenete magával is fejeződik be.

Végezetül, nem hiszem, hogy az Ön szembeállítására ész és erőszak között valóságos – vagyis én, aki Önhöz hasonlóan gyűlölöm az erőszakot, nem hiszem sem azt, hogy az ész képes lenne az erőszak kizárására (még hosszú távon sem), sem azt, hogy ha az ész nem képes erre, más sem alkalmas e feladatra. Úgy vélem, tudomásom van egy olyan „politikai módszerről”, amely sem igaz, sem hamis értelemben nem racionalisztikus – de amely az erőszak ellenfele. Röviden azt mondanám, hogy az a politika, amelyre én gondolok, a beszélgetés politikája, az Ön által hirdetett érvelés politikája helyett. Látja, én nem hiszek abban, hogy a ráció az egyetlen kötelék, amely összekapcsolja az embereket. Nem azért, mert az ember néha ésszerűtlenül viselkedik, hanem mert van valami sokkal erősebb, ami összekapcsolja őket, például a közös civilizáció (már ahol létezik ilyesmi), közös viselkedésbeli szokások (már ahol léteznek ilyenek) – s ezek egyike sem racionális, nem függ az érveléstől, és nem közös minden emberben. Szerintem nincs semmi, ami minden emberben közös lenne.

Röviden, az ön igazi racionalizmusával nem az a baj, hogy lehetetlen, hanem hogy önmagában lehetetlen. A ráció politikában és életben elfoglalt helye nem az, hogy elfoglalja a viselkedésbeli szokások helyét. Inkább arra való, hogy e viselkedésbeli szokások kritikusa legyen, távol tartsa a babonáságot stb. Amit a racionalista megpróbál végrehajtani, az nem kevesebb, mint egy olyan irodalom megalkotása, amely csupa irodalomkritikából áll.

Készülök írni valamit a morális életéről, mint a morális eszmék öntudatos kereséséről, s ebben megpróbálom kifejteni e gondolatmenetet. De talán alapvetően csak abban nem értünk egyet, hogy miként használjuk az olyan szavakat, mint racionális és racionalizmus.

Még egyszer köszönöm a cikkét,

Öszinte híve, Michael Oakeshott

Írna valamit a Cambridge Journal számára? Én szerkesztem most, és örömmre szolgálna, ha valamit rendelkezésünkre bocsátana.

Karl Popper válasza

The London School of Economics and Political Science
(University of London)

Houghton Street, Aldwich
London, W.C.2
1948. január 31.

Kedves Oakeshott,

Kifejezett örömmel töltött el, amikor megkaptam hosszú levelét, és nagyon hálás vagyok kis írásomra adott válaszáért (a szöveget nyolc hónappal ezelőtt írtam; egy brüsszeli filozófiai konferenciának adresszáltam, melyen főként kommunisták vettek részt).

Egyes apróbb terminológiai különbségektől eltekintve egyet tudok érteni minden szavával, melyet oly érdekes levelében papírra vetett. Teljesen osztom álláspontját, mely szerint egyetlen problémát sem lehet végérvényesen megoldani. Sőt magam ezt a következőképp fogalmaznám meg: a politikában egyetlen problémát sem oldhatunk meg anélkül, hogy új problémát ne okoznánk. És nagyon is kész vagyok arra is, hogy elfogadjam formuláját, amely szerint az én érveléspolitikám szerepét a beszélgetés ön által javasolt politikája töltené be.

Egy másik formuláját — mely szerint a ráció nem veheti át a viselkedési szokások helyét, hanem csak azok kritikusa lehet — annyira nem találok nézetem kritikájának, hogy egyenesen annak részének tekintem.

Am mindezen egyetértés ellenére, mégis úgy érzem, van valami különbség álláspontjaink között.

Én hiszek a hagyományban (például a szókratészi racionalizmus vagy a vizsgálódó szellem hagyományában — de ugyanígy „a morális viselkedés valamely hagyományának öntudatlan követésében” is, ahogy Ön a Cambridge Journalben írja [156. o.]. De abban nem hiszek, hogy „az idő múlása” „a társadalmi panaszok egyetlen figyelmünkre méltó gyógy módja” [153. o.]. Más szóval, ellenzem, ha valaki azért támadja a hagyományt, mert hagyomány, és kiállok minden status quo mellett, kivéve azt az esetet, ha jó okát látom a beavatkozásnak. De ellenzem a be-nem-avatkozás, várjunk-és-majd-meglátjuk szellemét, és hogy egy erős s talán nem teljesen igazságos szót használjak, az önelégültséget, mely az általam másodszor idézett szakaszból és más szövegrészekből árad. Épp ez az a szellem, amely ellenreakcióként életre hívta a legtöbb olyan tünetet, melyet Ön a racionalizmusnak tulajdonít. Ez szülte a francia (és az orosz?) forradalmat (legalábbis nagy mértékben), és ez adott lehetőséget a marxizmus kibontakozására is.

De távol álljon tőlem, hogy azért prédikáljak a reformról, hogy elkerüljük a forradalmakat. Bizonyos vagyok ugyanis abban, hogy egy ilyen recept nem igazán hatásos. Azért vagyok a reformok híve, mert saját jogukon bízom bennük — ha Önnek így jobban tetszik, saját (privát) utópikus álmom miatt. De a lényeg, hogy ez az álom — ez a morális idealizmus — (Ön azt írja, hogy „a morális eszmények üledéket képeznek” stb. [157. o.] — fontos igazság. De nem féligazság? Mi a helyzet a morális forradalmakkal? A kereszténység születésével?) valóság, „történelmi erő”, ha tetszik, melyet nem orvosolt az utóbbi 2000 év elmúlása

sem. Ez a morális idealizmus különbözik a „morális viselkedés” Ön által emlegetett „hagyományától”. Lehet, hogy az utóbbi fontosabb dolog, politikailag és morálisan; lehet, hogy van valami hisztérikus elem a kereszténység e „morális idealizmusában” és humanitáriánus szellemében, hogy visszautasítja azt, hogy passzívan tekintsen az emberi szenvedésre (ha így lenne, talán tehetünk valamit ennek tompítására). De bár nagyon is világosnak tűnik számomra, hogy cikke megírásának pusztá aktusa is valamiképp e szellem inspirációját követte, Ön mégsem kívánja elismerni annak valóságát.

Ezért figyelmen kívül hagyja hogy a) sok minden, amit a „racionalizmus” címszavával félre szeretne söpörni, vallásos jellegű; b) sok egyházi férfiú, főként Angliában, nem áll messze a canterburyi esperestől, s nem azért, mert a racionalizmus szelleme megfertőzte őket. De ez az utóbbi tény talán kevésbé fontos, bárha szimptomatikus is. Mondandómat talán a következőképp foglalhatom össze:

Még a Burke nevével fémjelezhető izmus sem (ha tudunk egyáltalán ilyen szót képezni) kivétel az alól, hogy utópikussá váljon. (Például biztos vagyok benne, hogy a régi, „politikailag tapasztalt osztályok” vonatkozásában Ön romantikus módon idealizált képet fest, amikor Locke kivonatos „puskájáról” ír a 149. oldalon. Vajon ez nem „a tapasztalat absztrakcióba való átfordítása”, csak épp az Ön részéről? Persze ez az Ön racionalizmusa, elismerem, briliáns és szórakoztató is.) Igaz, mi, racionalisták olykor elfeledkezünk Burke-ről — az általa tanítottakat nem könnyen tudjuk végre megtanulni. De mindazok, akik Burke-öt követik, hasonló cipőben járnak: nem látják, hogy saját eszméik is utópikusak; hogy az egyenlőség stb. eszméit el lehet torzítani (át lehet fordítani racionalizmusba), de nem könnyű semlegesíteni.

Ön kritika tárgyává tette a „racionalizmust”. De vajon próbálta-e már azokat a szükségleteket, vágyakat, reményeket stb., melyekre emez válaszol, a megfelelő perspektívában szemlélni?

Nagyon is őszinte híve,

Karl Popper

KOMMENTÁR AZ OAKESHOTT–POPPER LEVÉLVÁLTÁSHOZ

I. A politikai hályogkovácsolás kétféle kritikája

Michael Oakeshott és Karl Popper a 20. század közepének két meghatározó politikai gondolkodója. A századközép politikai-erkölcsi katasztrófája idején, a II. világháború alatt és után alkotó szerzők közül kevesen tudtak olyan érvényes kritikát megfogalmazni a totalitarizmus politikájával szemben, mint épp ők. Mindketten a gyakorlati élet valóságától való elszakadást tekintették a politika legfőbb kisértésé-

nek, és koruk katasztrófáit is erre a jelenségre vezették vissza. Ám míg sokan e mindkettejüket jellemző totalitarizmus-kritika alapján Oakeshott és Popper gondolkodásának hasonlóságát hangsúlyozzák, valójában igen hangsúlyos különbségek jellemezték kettejük pozícióját – hisz más-más megfontolásból és más filozófiai premisszáknak alapján fogalmazták meg bírálatukat. Míg Popper pozícióját talán legegyszerűbben a progresszív liberalizmus kategóriájával határozhatjuk meg, addig Oakeshott egy liberális konzervatív álláspontnak volt határozott képviselője.

Az itt közölt levélváltás e különbséget tematizálja. Az álláspontjukat tisztázó levélváltás kezdeményezője Oakeshott volt – igaz, ő Popper gesztusára reagált, aki elküldött számára egy példányt egy frissen megjelent tanulmányából. Feltételezhető, hogy Popper azért küldte el utópia-kritikus írását a másiknak, mert arra számított, Oakeshott politikai felfogása közel áll az övéhez. Oakeshott valóban osztja Popper utópizmussal szembeni ellenérzéseit, ám válaszelevele nem a hasonlóságokat hangsúlyozza, hanem Popper álláspontját teszi kritika tárgyává. A levélváltás idején már szaktekintélynek számító Poppert nyilván meglepte pályatársa erőteljes kritikája. Talán épp ezért a maga részéről ő sem fogja vissza magát, s a gesztust viszonzandó maga is Oakeshott álláspontjának elvi alapú bírálatát adja. Ez a mindkét szerzőt jellemző, nyílt, de nem sértő, a pozíciókat tisztázó beszédmód avatja e levélváltást történeti érdekűvé. Nemcsak a két szerző politikai szemléletmódjának kvintesszenciáját kapjuk kézhez itt tömörített formában, hanem a 20. századi politikai gondolkodásmódok két archetípusának, az angolszász konzervatív és a konstruktivista liberális álláspontnak az összefoglalását is.

Az alábbiakban röviden áttekintést nyújtunk a két szerző szemléletét meghatározó életrajzi és esztétörténeti tényezőkről, majd a levélváltás néhány fontosabb pontjára térünk ki.

II. Párhuzamos életrajzok

Michael Oakeshott (1901–1990) angol filozófus, politikai filozófiával, történet- és vallásfilozófiával, valamint esztétikával is foglalkozott. Apja, a haladó baloldali beállítottságú köztisztviselő maga is élénk intellektuális érdeklődéssel rendelkezett – házukban megfordult többek között George Bernard Shaw is. A fiúnak egy nagyszerű iskolamester keze alatt már középiskolai évei alatt a filozófia felé fordult a figyelme, majd 1919-től a Cambridge-i Egyetemen tanult történelmet. Az angol idealizmus hatása alatt született első könyve, a *Tapasztalat és módjai* (*Experience and its Modes*, 1933), amelyben a valósággal való szembesülés különböző formáit – természettudomány, történelem, filozófia, gyakorlati világnézet – hasonlítja össze. E mű azonban, mely

Bradley mellett Hegel, Platón és Spinoza hatását is mutatja, már németországi tanulmányait is tükrözi – Oakeshott a húszas években többször járt Marburgban és Tübingenben, filozófiát és teológiát hallgatva. A harmincas években egyetemi előadásainak tanúsága szerint egyre világosabbá vált számára a nemzeti szocializmus és a marxizmus veszélye. A háború idején aktívan részt vállalt a hadviselésben. A háborút követően újra Cambridge-ben találjuk, majd Oxfordba, 1948-tól pedig az LSE-re kerül, ahol a politikatudomány professzoraként működött 1969-es nyugdíjazásáig. Még cambridge-i tartózkodása idején döntő szerepe volt a Cambridge Journal létrehozásában és szerkesztésében, ahol fontosabb tanulmányai először láttak napvilágot a negyvenes évek végén és az ötvenes évek elején. Ezek a tanulmányai alkotják talán legnagyobb port felvert kötetének, a *Racionalizmus a politikában* című könyvnek (*Rationalism in Politics*, 1962) az anyagát. Ezekben a műves esszéiben a háború után az erősen a baloldaliság irányába eltolódott brit politikai közgondolkodás kritikáját adja. Érvelésének legfőbb célpontja az, amit ő racionalizmusnak nevez: a politikai voluntarizmus etatista szelleme, és minden doktriner politikai ideológia. Az ezekkel szemben megnyilvánuló szépségszese ellenpontként a hagyományra utal, mint ami szerinte a mindenkori politikai akarat mérséklőjeként, mindenfajta túlzott aktivizmus moderátoraként tud működni, s biztosíthatja, hogy a politika csakugyan a gyakorlat talaján maradjon. A Poppernek írt levél ezen általános érvényű, elvi alapozottságú kritikát összegzi a liberalizmus illúzióival szemben.

Bár írásaival korában igen heves politikai ellenállásba ütközött, s felemelte szavát a 68-as diáklázadásoknak az ő egyetemén is tapasztalható túlzásaival szemben, Oakeshott soha nem vált pártpolitikussá – politikai gondolatai filozófiai természetűek és igényességűek voltak. Összegzésüket *Az emberi viselkedésről* című munkájában (*On Human Conduct*, 1975) végezte el. A kötet egy cselekvésfilozófiával indít, majd az emberi társulás lehetséges módjait veszi számba, végül a harmadik részben kétféle politikai berendezkedést különböztet meg: a céltételező társulás valamire vállalkozik, míg a polgári társulás pusztán jogi kereteket biztosít az egyének szabadon megválasztott cselekvései számára. Utolsó nagy műve *A történelemről* (*On History*, 1983), mely Dilthey nyomdokán járva a történeti gondolkodás által használt kategóriákat próbálja deduktív módon meghatározni. Számos írása jelent meg Hobbesről, arról, amit ő „liberális nevelésnek” nevez, valamint a vallás és a politika kapcsolatáról. Igazi elismertsége késő öregkorára köszöntött be (bár visszautasította a Margaret Thatcher által felajánlott lovagi címet), és halála óta egyre szélesebb körű.

Sir Karl Popper (1902–1994) elsősorban tudományfilozófusnak számít, aki azonban igen jelentős kirándulást tett, nyilván nem függetlenül a század politikai drámáitól, a politikai és társadalomfilozófia területére is. Zsidó származású szülők gyermekeként látta meg a világot a századfordulás Bécsben. Ez a közeg és a család

határozottan „könyv-centrikus” beállítódása meghatározó volt Popper számára. Apja jogász volt, aki élénken érdeklődött a klasszikusok és a filozófia iránt, s az ilyen irányú érdeklődést, a politika iránti nyitottsággal együtt, hamar beoltotta fiába is. Anyja a zene szeretetére vezette rá – Popper sokáig vonzódott a zenetörténethez tudományosan is. A szerencsétlen reálgimnáziumi évek és egy súlyos betegség után a Bécsi Egyetemen kezdte felsőfokú tanulmányait 1918-ban, bár szabályosan csak négy év múlva iratkozott be. 1919-ben belépett a Szocialista Diákok Szövetségébe, és a marxizmus híve lett, ám egy súlyos emberáldozatot követelő tüntetés után kiábrándult annak doktriner tanításából. Freud és Adler újdonságerejű pszichológiai elméletei is megigézték, de aztán szembeállította azokat Einsteinnek a cáfolhatóság iránt nyitott tudományfelfogásával. 1928-ban szerzett filozófiai doktorátust. Bécsben a 20-as években a logikai pozitivisták képviselték a domináns filozófiai irányzatot. Popper számára azonban elfogadhatatlannak tűnt a pozitivisták kiindulópontját jelentő Wittgenstein jelentéscentrikus filozófiai gondolkodásmódja, és az igazolással kapcsolatos pozitivisták nézetek. Saját tudományfilozófiai álláspontját *A kutatás logikája* (*Logik der Forschung*, 1935) című művében adta közre a pozitivisták támogatásával, melyben a cáfolhatóság kritériumára koncentrált.⁴ A kötet sikere vezetett 1935-ös angliai meghívásához. A nácizmus előrenyomulása egyre nagyobb aggodalommal töltötte el. 1937-től az új-zélandi Canterbury Egyetemen tanított egészen a háború végéig. Ausztria 1938-as Anschlusa fordította figyelmét a politika- és társadalomfilozófia felé. Ez irányú kutatásait *A historicizmus nyomorúsága* (*The Poverty of Historicism*, 1944)⁵ és *A nyílt társadalom és ellenségei* (*The Open Society and Its Enemies*, 1945)⁶ című kötetekben összegezte – ez utóbbi mindjárt élénk visszhangra talált a nyugati világban. E kötetek a totalitarizmus máig leghatásosabb kritikáit fogalmazták meg, s kiállnak a demokratikus liberalizmus popperi eszménye mellett. A filozófus 1946-tól az LSE-n, majd 1949-től a Londoni Egyetemen tanított logikát és tudományos módszertant. E téren kimagyasló korai tudományfilozófiai művének 1959-es bővített angol nyelvű változata, *A tudományos felfedezés logikája* (*Logic of Scientific Discovery*, 1959), amely Kuhn hasonló munkájáig e téma legfontosabb írása. 1965-ben lovaggá ütötték. 1969-ben vonult nyugállományba. Önéletrajza, *a Szüntelen keresés. Intellektuális önéletrajz* (*Unended Quest. An intellectual Biography*, 1974) tudományos és szellemi tájékozódását összegzi egy zűrzavaros és kaotikus században.⁷

⁴ Magyarul Petri György és Szegedi Péter fordításában jelent meg 1997-ben, az Európa Könyvkiadónál.

⁵ Magyar kiadása: Akadémiai, Budapest, 1989.

⁶ Karl POPPER: *A nyitott társadalom és ellenségei*, ford. Szári Péter, Balassi, Budapest, 2001.

⁷ Karl POPPER: *Szüntelen keresés: intellektuális önéletrajz*, ford. Pintér G. Gábor és Pintérné Lederer Vera, Áron László Könyvkiadó és Kereskedelmi EC, Budapest, 1998.

III. A levélváltás közelebbi körülményei

Ahogy a levelek szövegéből is kitűnik, mindkét szerző megjelentetett egy-egy írást a levélváltás témájában, mielőtt maguk a levelek megszülettek volna. Oakeshott *Racionalizmus a politikában* című tanulmánya két részletben jelent meg 1947 végén a Cambridge Journal lapjain (*Rationalism in Politics*, Cambridge Journal 1 [2], November 1947, 81–98, illetve 1 [3], December 1947, 145–157). Egy hónappal később, 1948 januárjában jelenteti meg Popper az *Utópia és erőszak* című tanulmányát (*Utopia and Violence*, Hibbert Journal, 16 (2), January 1948, 109–116). E cikkből juttat el egy levonatot a szerző Oakeshottnak, ahogy ez szintén látszik a levélből. Figyelemre méltó a tanulmányok és levelek gyors egymásutánja – ami arra utal, hogy a két szerző élénken érdeklődött egymás véleménye iránt. Ugyanígy szembetűnő az írások barátságos hangneme, ami ellentétben áll a filozófiai pozíciók különbségével, de érthető a brit akadémiai diskurzus hagyományait figyelembe véve.

Ami a levélváltás hatását illeti, a szakirodalom általában Oakeshottnak adott válaszként értékeli Popper tradícióról szóló tanulmányát, *A hagyomány racionális elmélete felé* címűt (*Towards a Rational Theory of Tradition*), mely 1949-ben, Oxfordban hangzott el először, a Rationalist Press Association által rendezett konferencián tartott előadás formájában.⁸ Jeremy Shearmur szerint e tanulmányban Popper Oakeshott kérdésfeltevésének jogosságát elismerve változtat a nyílt társadalomban elfoglalt álláspontján a hagyomány vonatkozásában.⁹ Ám Oakeshott sem marad érintetlen a vita által. A Cambridge Journalben alig két hónappal később megjelentetett tanulmányában (*Scientific Politics*, Cambridge Journal 1 [6], March 1948, 347–358) ismét leszögezi, hogy racionalizmus-kritikája nem értelmezendő valamifajta irracionálizmus támogatásának. A levele végén emlegetett cikk *Bábel tornya* címen jelent meg 1948 novemberében ugyanezen fórumon (*The Tower of Babel*, Cambridge Journal, 2 [2], November 1948, 67–83).¹⁰

⁸ Magyarul megjelent Keszthelyi András fordításában: *Café Babel* 1992/5–6., 109–117. Keszthelyi Oakeshottra vonatkozó írása: *Hagyomány és értelem*, Jelenkor 1993/6., 549–556.

⁹ Vö. JEREMY SHEARMUR: *The Political Thought of Karl Popper*, Routledge, London – New York, 1996, 70–72.

¹⁰ Az Oakeshott–Popper kapcsolat további történetének írásos dokumentumait Popper jogainak örököse, Melitta Mew szíves írásos tájékoztatása szerint a Klagenfurti Egyetemi Könyvtár őrzi. Itt nemcsak a teljes Popper–könyvtárat találjuk meg, hanem műveinek egy-egy példányát és levelezését is. A teljes Popper–Oakeshott–levelezés anyagát a 332-es file 17. doboza tartalmazza, 1948–1961 közötti dátummal.

IV. Oakeshott politikai gondolkodásmódja levele tükrében

Oakeshott számára az első és legfontosabb feladat a ráció és a racionalizmus fogalmának elválasztása egymástól. 1947-ben megjelent tanulmánya, mely kötete címadója is lett, sokak számára tűnhetett az irracionalizmus doktrínájának. Ezért olyan fontos Oakeshott számára, hogy kinyilvánítsa, nem a rációt, hanem a racionalizmust támadja, épp vélelmezett ésszerűtlensége miatt. Racionalizmuson ugyanis azt a politikai szemléletet érti, amely a ráció kizárólagos uralmát hirdeti a politikában. S ez szerint már csak kizárólagossága miatt sem támogatható. De levele egy későbbi pontján azt is világosan kifejti, hogy pontosan milyen politikai feladatra nem tartja alkalmasnak a rációt, és mi az, amit politikai feladatának tart. Szerinte – szemben Poppernek az *Utópia és erőszak* című munkájában kifejtett álláspontjával – a ráció nem alkalmas alternatívája az erőszaknak. Ugyanis az erőszak igazi ellenfele az, amit ő a „beszélgetés politikájának” nevez. Ez ugyanis erősebb köteléket alkot az emberek között, mint a racionalitás – például a közös civilizáció vagy a közös viselkedési szokások révén. Márpedig ezek egyike sem racionális természetű.

Oakeshott szerint bár – szemben a baloldaliak és a liberálisok közös meggyőződésével – az emberek egyesítésére és az erőszak legyőzésére nem alkalmas a ráció, azért szerint is van egy politikailag fontos társadalmi feladata: a rációnak kell a viselkedési szokások kritikáját szolgáltatnia. A filozófiailag érdekes probléma az, hogy miként lehet alkalmas a ráció erre a szokáskritikai funkcióra. Hiszen, mint láttuk, maga Oakeshott hangsúlyozta, hogy a szokás nem racionális természetű. Hogy lesz képes az egyén kilépni a maga nem racionális szokásvilágából, hogy szokásainak irracionalitását orvosolhassa? Oakeshott lehetséges válasza erre talán az, hogy az egyén képes ütköztetni saját racionális és szokás-énjét – ám ez korántsem tűnik evidensnek. Esetleg úgy is érvelhet, hogy a szokás kialakulása nem racionális, ám lehetőség van racionális kontrolljára. Továbbá az is lehetséges, hogy a szokás világát társadalmi szinten kell elképzelnünk, a racionális kritikát viszont az egyén fogalmazza meg, saját társadalmi közegével szemben – ami a náciizmus és a kommunizmus történelmi tapasztalatának beépülése lenne Oakeshott tradicionalista gondolkodásmódjába, s összeegyeztethető erős individualista meggyőződésével is. Igaz, ellentmondani látszik Oakeshott levelének egy másik passzusával, melyben szeméretre veti a racionalizmus hívének, hogy túlságosan is elfoglalt saját magával, s nem veszi tudomásul, hogy önnön racionalizmusa is a többiektől származik. Ha ugyanis racionalizmusunk mástól származik, valószínűleg korlátoltan lesz alkalmas ugyan-csak közösségi eredetű szokásainak kritikájára.

Végül még egy fontos pontja van Oakeshott levelének, ez pedig a liberalizmus módszertani individualizmusára vonatkozik. Tiltakozik azon racionalista eljárás

miatt, amely a politikai életet szegmensekre, atomokra bontja – vagyis izolált politikai cselekvések soraként értelmezi, melyekkel problémák sorát orvosolhatjuk. Ez az analízis szerinte ideológiai természetű – az ember morális élete (Oakeshott levelében a morális és a politikai szorosan összekapcsolódik) nem bontható racionális cselekvések sorára, helyesebb azt feltételezni, hogy az „sokkal inkább bizonyos viselkedési szokások szerint való élés”. Ez az életfilozófiai ihletésű tétel talán a leg-erősebb része az oakeshotti argumentációnak, de politikai filozófiai szempontból nem teremt könnyű helyzetet. Hiszen az élet tagolatlan egységét csakugyan nehéz „politikailag kezelni”, amennyiben a fellépő veszélyes tendenciák kordában tartására nem áll a politika rendelkezésére megfelelő, a részletproblémákat is orvosolni képes puvoár.

Mint e rövid leltárból is látszik, bár Oakeshott kritikája meglehetősen radikális, filozófiai kidolgozottsága még nem éri el azt a fokot, melyet majd esszék sorával tud kibontani. Ám alapállása nem fog sokat változni, csak az érvelés módja válik kidolgozottabbá az évek során.

V. Popper gondolkodásmódja levele tükrében

Popper előbbre tart saját álláspontja kialakításában a levélváltás idején. Már megjelent *A nyílt társadalom*, és igen széleskörű pozitív fogadtatásban részesült. Ezért ő igen meggyőző módon és magabiztosan tud érvelni a váratlan kritikával szemben.

Popper levelének nyitógondolata ugyancsak meglepő: „egyet tudok érteni minden szavával, melyet oly érdekes levelében papírra vetett”. Nemcsak azért furcsa ez, mert behódolni látszik nála sokkal kevésbé befutott kollégája igen radikális kritikájának, hanem ellentétben is áll levele további mondandójával, amely a kettejük álláspontja közti különbségre koncentrálna. E feszültség feloldására vagy azt mondhatjuk, hogy Popper pusztán retorikai eszközként használja látszólagos egyetértését, vagy arra utal, hogy szerinte álláspontjuk különbsége nem abban ragadható meg, ami Oakeshott levelében áll. Vagyis, miközben maga is érzékeli álláspontjuk különbségét, szerinte Oakeshott nem tudta megmutatni álláspontjuk igazi különbségét.

Popper a továbbiakban maga teszi világossá, hol nem tudja követni a konzervatív felfogást. Amit ír, abból világos: végül is a beavatkozó állam híve, mert úgy véli, az állam nem ülhet ölbe tett kézzel, várva, hogy mi fog bekövetkezni. A konzervatív tartózkodás az aktivizmustól szerinte önelégültség jele, s ez vezetett Popper szerint a racionalizmus politikai jelentkezéséhez, ez hívta életre a francia s talán az orosz forradalmat is, és ez adott lehetőséget a marxizmus kibontakozására is. Popper tehát a konzervatívokat hibáztatja a modern forradalmi politika megjelenésé-

ért, ami meglehetősen furcsa érv. Hogy lenne felelőssé tehető valaki mások politikájáért? S ráadásul történetileg is kérdéses e tekintetben Popper igaza. Nemcsak azért, mert Burke konzervativizmusa, mint ismeretes, a francia forradalomra adott válaszként jelent meg, mint ahogy Oakeshott konzervativizmusa is a racionalizmus jelenségét követően bontakozik ki. Hanem azért is, mert a francia állam igen aktív kísérleteket tett a gazdasági viszonyok normalizálására a 18. század folyamán, tehát nem lehet azt mondani, hogy a passzív kivárás taktikáját alkalmazta volna – még ha persze a reformmal együttjáró politikai lépéseket vonakodott is megtenni.

Popper következő érve arra vonatkozik, hogy a változtatás forradalmi igénye egy olyan morális idealizmusból fakad, amely „történelmi erőként” hat (itt nyelve a marxista terminológiára emlékeztet). Igazi mesterfogása az, hogy Oakeshottot a kereszténység forradalmi igazságosság-vágyával szembesíti. Ez az az érv azért találó, mert a morális idealizmust tetten éri magának Oakeshottnak az írásában is, csak éppen szerinte vitapartnere e hajtóerő forradalmi hevét nem ismeri el. Holott Popper szerint annak, amit Oakeshott „racionalizmusként” bélyegez meg, jó része maga is vallási karakterű. Ezzel kapcsolatban csak röviden érdemes utalni arra a hagyományra, amely a totalitárius utópizmus vallásként funkcionáló természetét próbálja világossá tenni (például Bergyajev vagy Voegelin írásaira gondolhatunk ezzel kapcsolatban).¹¹

De nem csak a morális idealizmust olvassa rá Oakeshotttra levelezőtársa – minden bizonnyal jól ismerve a szerző fiatalkori hegelianus idealizmusát. Ne feledjük, Popper számára Hegel egyike a nyílt társadalom legjelentősebb filozófiai ellenségeinek! Ennél is érdekesebb, ahogy Popper a burke-ianizmus utópikus karakterére utal, meglehetősen szókimondóan. Szerinte a tradicionalizmus is pusztá vágyálom, mely nem tudja eltüntetni az egyenlőség iránti vágyat, ugyanis e vágyak a valóság, a gyakorlati élet tényei, amelyekkel szembe kell nézni, s a racionalizmus épp ezt vállalja magára. Ha nem így tenne, épp akkor lenne valóságtól elrugaszkodott a politika Popper szerint.

E vita utórezgéseként még egy rövid levél születik 1948. március 1-jén, melyben Oakeshott felkéri Poppert, hogy írjon a Cambridge Journal számára. A tömören felvetett gondolatok pedig ott visszhangzanak a szerzők további műveiben, s a konzervativizmus és a liberalizmus között folyó vitában azóta is.

2005. december, Wassenaar – 2006. február, Buda
Horkay Hörcher Ferenc

¹¹ Ezzel kapcsolatban lásd HORKAY HÖRCHER Ferenc: *Politikai üdvösségtanok. Valláshoz hasonló evilági hatalomgyakorlás a modernitásban*, Vigilia 2005/8., 621–630.